

A Comparative Analysis of Indicators of Extroversion from the Perspective of Psychology and Islamic Texts

Roghayeh Khalili¹ , Reza Kohsari^{2*} , Nemat Sotodehasl³

1- Department of Quranic and Hadith Sciences, Faculty of Humanities, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.

2- Department of Islamic Theology, Faculty of Humanities, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.

3- Department of Psychology, Faculty of Humanities, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.

*Correspondence should be addressed to Mr. Reza Kohsari; Email: r.kohsari@semnaniau.ac.ir

Article Info

Received: Dec 15, 2018

Received in revised form:

Jan 22, 2019

Accepted: Mar 6, 2019

Available Online: Sep 22, 2020

Keywords:

Islam

Extroversion

Psychology

Factor

Index

 <https://doi.org/10.22037/jrrh.v6i3.23733>

Abstract

Background and Objective: Personality traits are one of the important variables in explaining behavior. Many behavioral psychologists have been motivated to produce a variety of theories about personality. On the other hand, a wide range of characteristics and their roles in humans' performance have been classified and introduced. Matching these two view points can provide a more precise and useful viewpoint in this regard. The purpose of this study is compare the indicators of extroversion from the perspective of psychology and Islam.

Methods: This is a review study. For extracting and analyzing the indexes of extroversion, psychological books and sources and Islamic texts i.e. the Quran and the hadiths (statements from the Prophet and Imams) were used. Then, the indexes of extroversion were compared from the perspective of Islam and Islamic texts. The authors reported no conflict of interests.

Results: All the six indicators of extroversion in psychology can be found in Islamic texts as well, but in the latter, the concept and the criteria are more accurate and extensive than those in psychological texts. The indicators of extroversion in psychology have been merely based on behavioral and psychological factors while in Islam, there is a relational triangle between human, others and God, The purpose of psychology in explaining the indicators is individual and social well-being. But in Islam, in addition to this purpose, attention to each of the indicators provides the ground for eternal salvation.

Conclusion: Without taking the theoretical and virtual dimension into account, it is impossible to achieve an explicit meaning of the indicators of extroversion. Godliness paves the way for a desirable human relationship with others and Islam provides people with the opportunity to become more extroverted through practical measures and incentives.

Please cite this article as: Khalili R, Kohsari R, Sotodehasl N. A Comparative Analysis of Indicators of Extroversion from the Perspective of Psychology and Islamic Texts. Journal of Pizhūhish dar dīn va llī āmat. 2020;6(3):139-156. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v6i3.23733>

Summary

Background and Objective

Personality traits are among the most important variables in explaining human behavior. This has motivated many psychological researchers to develop various theories to describe personality. But these views are constantly evolving and

eliminating the shortcomings. The evolution of personality theories led to the emergence of one of the most influential contemporary theories of personality. This theory is known as the model of the five great personality factors. This model has been agreed upon by various psychologists due to its ability to measure various personality traits. Based on this model, man, as a rational being, can explain and analyze his personality and behavior.

Each of the five major factors is divided into six subscales. McCrae and Costa attribute these five factors to the traits and subscales of these factors (1). On the other hand, in the religion of Islam, personality is one of the important issues. God says, "Say, 'Everyone acts according to his own nature'" (2). Allah embodies his same spiritual qualities and actions (3). In religious texts, a wide range of attributes and the role of each of them in the performance of individuals have been classified and introduced. Matching the two perspectives of psychology and Islamic texts can provide an accurate and effective perspective.

The purpose of this study is a comparative study of extroversion indicators from the perspective of psychology and Islamic texts.

Methods

This research is a review study. In order to extract and analyze the indicators related to the extroversion, which include intimacy, collectivism, boldness, activity, desirable excitement and positive thinking (4), specialized psychological texts and Islamic texts (Quran and Hadith) such as the content of verses and hadiths were used. Then, the extroversion practices of personality were examined comparatively from the perspective of psychology and Islamic texts.

Results

All the six noted indicators of extroversion in psychology can also be found in Islamic texts, so that if the purpose is simply to define and describe the appearance of the extrovert, the procedures are completely consistent in Islam and psychology. For example, in the discussion of amiability, both perspectives present common physical features as signs of intimate relationships. But the attributes of the sub-scales in Islam in terms of the breadth of the concept and the criteria are more accurate and extensive than those in psychological texts and are carefully drawn and studied in a three-pole model and in the framework of extremity or excess and the golden mean. For example, in the practice of excitement, excess or extremity is a sign of boldness and lack of it is a sign of cowardice and traits such as courage, patience and steadfastness are related to the golden mean in this index.

The mentioned indicators of extroversion in psychology are regulated solely by taking into account psychological and behavioral factors. While in Islam, a triangle of communication between human, community and God has been formed according to psychological, behavioral

and attitudinal factors. The goal of psychology in explaining these indicators is individual and social well-being. But in Islam, in addition to this goal, addressing each of the indicators is a ground for eternal salvation. In fact, Islamic texts, in all indicators, consider both material and spiritual use. At the same time, however, it shifts from a state of equilibrium to a balance between the material and spiritual aspects of human being.

Conclusion

Islamic dialectic does not agree with those who only pay attention to action and do not deal with ideas and thoughts; neither does it agree with those who believe that ideology is everything and do not care about action (5). According to Islamic thought, material issues alone cannot lead to unity and cause strong and sustainable behaviors and relationships in the mentioned indicators, because material issues are limited and human demand is unlimited. The confrontation between these two realms inadvertently provokes a wide range of differences. Therefore, religious propositions introduce the formation of a communication triangle (God, person, others) and placing God and divine commands at the top of any motivation and action as the basis for establishing the desired human relationship and ensuring the sustainable relationships. Therefore, in all indicators presented by Islam, belief in the origin and resurrection and adherence to the rules of religion can guarantee relationships. Therefore, from the perspective of Islamic texts, without taking into account the attitudinal and spiritual dimensions, one cannot achieve a clear concept of the indicators of extroversion, but Godliness paves the way for a desirable human relationship with others, and Islam provides people with the opportunity to become more extroverted through practical measures and incentives. Scientific research also confirms that strengthening religious beliefs is an effective step in mental health and prevention of mental disorders (6). This shows the importance of spirituality and points to the need for paying attention to the spiritual aspects and striving for its growth and development (7). On this basis, religious texts study the roots of each index in depth and consider it in three areas of thought, psyche and behavior of individuals. Thus, in each index, instead of simply examining the apparent behaviors of individuals, it expresses what is correct from the perspective of God and the Fourteen Infallibles (AS) so that human can identify their strengths and weaknesses by assessing their actions and comparing them with sound divine criteria.

Given that combining the mentioned psychological perspective has certain shortcomings due to its lack of attention to spiritual factors, combining these two perspectives and adding criteria and effective factors in the indicators of extroversion from the perspective of Islamic texts (Quran and Hadith) to the views of psychologists can be the basis for presenting human ideologies and their application.

Acknowledgements

We thank all those who helped the researchers in this research project.

Funding

According to the authors, this research did not receive any specific grants from any funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of interest

The authors declared no conflicts of interest.

Authors' contribution

All authors participated in all stages of writing the article.

References

1. Lurence A, Oliver P. Personality: Theory and Research, Translated by Jahadi, M J. Tehran: Aeizh; 2010. p.24. (Full Text in Persian)
2. The holy Quran. Surah Al-A'sra. Verse 84. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)
3. Tabatabai MH. Al-Mizan by Interpretation of Quran, Translated by Mosavi Hamedani, M.B. Qom: Publications Office of the Community of Teachers of the Seminary; 1995. p.189. (Full Text in Arabic)
4. Haqshenas H. The presentation of Five-Factor Theory Perspective Recognition. Tehran: Press Ravansanji; 2016. (Full Text in Persian)
5. Esmali M, Yazdani M. Meta-Analysis of Spiritual Intelligence Studies quarterly. Journal of Studies in Islam & Psychology. 2017.11(20):149-55. (Full Text in Persian)
6. Namazi S, Karimkhani S, Setaiesh M, Rad FS. The Comparison of Neuroticism/Psychoticism, Introversion/Extroversion and Coping Styles in Students of Families with Religious and Non-Religious Attitude. J Res Relig Health. 2017;3(2):53-65. (Full Text in Persian)
7. Varea H, Askarizadeh G, Bagheri M. Comparing Spiritual Well-being, Happiness, and General Health

among University and Seminary Students. J Res Relig Health. 2017;3(3):55-67. (Full Text in Persian)

دراسة تطبيقية لرؤى مؤشرات انفتاح الشخصية بمنظار علم النفس والنصوص الإسلامية

رقية خليلي^١، رضا كهساري^٢، نعمة ستودة أصل^٣ id

- ١- قسم علوم القرآن والحديث، كلية العلوم الإنسانية، فرع سمنان، جامعة آزاد الإسلامية، سمنان، إيران.
- ٢- قسم الكلام الإسلامي، كلية العلوم الإنسانية، فرع سمنان، جامعة آزاد الإسلامية، سمنان، إيران.
- ٣- قسم علم النفس، كلية العلوم الإنسانية، فرع سمنان، جامعة آزاد الإسلامية، سمنان، سمنان، إيران.
* المراسلات الموجهة إلى السيد رضا كهساري؛ البريد الإلكتروني: r.kohsari@semnaniau.ac.ir

الملخص

خلفية البحث وأهدافه: إن الصفات الشخصية تعتبر من جملة المتغيرات المهمة في شرح السلوك. وقد دفع هذا الموضوع الكثير من الباحثين في علم النفس الى طرح نظريات مختلفة حول الشخصية. وقد كانت هذه الآراء دائماً موضع تكامل وعمل على رفع نواقصها. ومن جهة أخرى فإن دين الإسلام المبين قد طرح وصنف مجموعة واسعة من الصفات ودور كل واحدة منها في سلوك الأشخاص. والدراسة المقارنة بين هاتين الرؤيتين يمكنها فتح الأفق أمام رؤية دقيقة ومفيدة. وبناءً على هذا، فإن الهدف من هذا التحقيق الفعلي هو القيام بدراسة مقارنة لرؤى مؤشرات انفتاح الشخصية بمنظار علم النفس والنصوص الإسلامية.

منهجية البحث: يعتبر هذا التحقيق من نوع المطالعة المرورية بهدف استخراج وتحليل الرؤى المرتبطة بمؤشرات الانفتاح من النصوص التخصصية لعلم النفس والنصوص الإسلامية. أي أنه قد تمت الاستفادة من القرآن والحديث من خلال الدراسة المضمونية للآيات والروايات، ثم تم القيام بالدراسة المقارنة لرؤى انفتاح الشخصية بين نظرة علم النفس ونظرة النصوص الإسلامية. ولم يلحظ مؤلفو المقالة أي تقرير عن تعارض للمنافع فيما يرتبط بهذا التحقيق.

الكشوفات: إن جميع الرؤى الست لمؤشرات الانفتاح في علم النفس موجودة في النصوص الإسلامية أيضاً. ولكن هذه الرؤى مطروحة في النصوص الإسلامية بنحو أوسع من جهة سعة المفهوم والضوابط والمعايير. فرؤى مؤشرات الانفتاح قد تم تنظيمها في علم النفس من خلال الأخذ بعين الاعتبار للعوامل الخارجية والسلوكية فقط. بينما نجد أنها قد أخذت شكلاً من العلاقة الثلاثية في الإسلام بين الشخص والآخرين والله مع الأخذ بعين الاعتبار للعوامل النفسية والسلوكية. وبينما نجد أن الهدف لعلم النفس من شرح الرؤى هو تحسين الحياة الفردية والاجتماعية فإننا نجد أن الإسلام مضافاً إلى هذا الهدف فإنه يعتبر كل واحدة من هذه الرؤى تشكل أرضية للسعادة الأخروية.

الاستنتاج: بدون الاهتمام بالبعد النظري والمعنوي فإنه لا يمكن الوصول إلى مفهوم واضح عن رؤى مؤشرات الانفتاح. فالليل نحو الله يمثل أرضية الارتباط الإنساني المطلوب مع الآخرين، كما أن الإسلام يهيئ أرضية الانفتاح الأكثر للأشخاص من خلال التدابير العملية والأحكام التشويقية والتكليفية.

معلومات المادة

الوصول: ٦ ربيع الثاني ١٤٤٠
وصول النص النهائي: ١٥ جمادى الأولى ١٤٤٠
القبول: ٢٨ جمادى الثاني ١٤٤٠
النشر الإلكتروني: ٤ صفر ١٤٤٢

الكلمات الرئيسية:

الإسلام
الانفتاح
الرؤية
علم النفس
المؤشر

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Khalili R, Kohsari R, Sotodehasl N. A Comparative Analysis of Indicators of Extroversion from the Perspective of Psychology and Islamic Texts. Journal of Pizhürsh dar dīn v. III āmat. 2020;6(3):139-156. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v6i3.23733>

بررسی تطبیقی رویه‌های شاخص برون‌گرایی شخصیت از منظر روان‌شناسی و متون اسلامی

رقیه خلیلی^۱، رضا کهساری^{۲*}، نعمت ستوده اصل^۳

۱- گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده علوم انسانی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

۲- گروه کلام اسلامی، دانشکده علوم انسانی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

۳- گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

*مکاتبات خطاب به آقای رضا کهساری؛ رایانامه: r.kohsari@semnaniau.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۲۴ آذر ۱۳۹۷

دریافت متن نهایی: ۲ بهمن ۱۳۹۷

پذیرش: ۱۵ اسفند ۱۳۹۷

نشر الکترونیکی: ۱ مهر ۱۳۹۹

واژگان کلیدی:

اسلام

برون‌گرایی

روان‌شناسی

رویه

شاخص

چکیده

سابقه و هدف: صفات شخصیتی از جمله متغیرهای مهم در تبیین رفتار است. این موضوع بسیاری از پژوهشگران روان‌شناس را به ایجاد نظریه‌های مختلف شخصیت جذب کرده است. اما این دیدگاه‌ها همواره در حال تحول و رفع نواقص است. از طرفی در دین مبین اسلام، مجموعه گسترده‌ای از صفات و نقش هر کدام از آنها در عملکرد افراد طبقه‌بندی و معرفی شده است. تطبیق این دو دیدگاه می‌تواند چشم‌انداز دقیق و اثربخشی را به وجود آورد. از این رو، هدف پژوهش حاضر بررسی تطبیقی رویه‌های شاخص برون‌گرایی شخصیت از منظر روان‌شناسی و متون اسلامی بود.

روش کار: این پژوهش از نوع مروری است. برای استخراج و تحلیل رویه‌های مرتبط با شاخص برون‌گرایی از متون تخصصی روان‌شناسی و متون اسلامی یعنی قرآن و حدیث با بررسی محتوایی آیه‌ها و روایات استفاده و سپس رویه‌های برون‌گرایی شخصیت از دیدگاه روان‌شناسی و متون اسلامی بررسی تطبیقی شده است. مؤلفان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی درباره این پژوهش گزارش نکرده‌اند.

یافته‌ها: هر شش رویه شاخص برون‌گرایی در روان‌شناسی در متون اسلامی نیز وجود دارد اما در متون اسلامی رویه‌ها از نظر وسعت مفهوم و ضوابط و معیارها گستردگی بیشتری دارد. رویه‌های شاخص برون‌گرایی در روان‌شناسی صرفاً با در نظر گرفتن عوامل روانی و رفتاری تنظیم شده، در حالی که در اسلام مثلی ارتباطی بین فرد، دیگران و خداوند با توجه به عوامل روانی، رفتاری و نگرشی شکل گرفته است. هدف روان‌شناسی از تبیین رویه‌ها بهزیستی فردی و اجتماعی است؛ اما در اسلام علاوه بر این هدف، پرداختن به هر کدام از رویه‌ها زمینه‌ای برای سعادت اخروی محسوب می‌شود.

نتیجه‌گیری: بدون توجه به بُعد نگرشی و معنوی نمی‌توان به مفهوم روشنی از رویه‌های شاخص برون‌گرایی دست یافت. خداگرایی زمینه‌ساز ارتباط انسانی مطلوب با دیگران است و اسلام با تدابیر عملی و احکام تشویقی و تکلیفی، زمینه برون‌گراتر شدن افراد را فراهم می‌کند.

استناد مقاله به این صورت است:

Khalili R, Kohsari R, Sotodehasl N. A Comparative Analysis of Indicators of Extroversion from the Perspective of Psychology and Islamic Texts. Journal of Pizhūhish dar dīn va ʾIll āmat. 2020;6(3):139-156. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v6i3.23733>

مقدمه

توجه روزافزون به تأثیر ابعاد گوناگون شخصیت بر عملکرد و واکنش افراد در موقعیت‌های گوناگون، زمینه‌ساز انجام پژوهش‌های متعدد درباره شخصیت شده است (۱). شخصیت از واژه پرسونا^۱ گرفته شده و به معنی نقابی است که هنرپیشه‌ها در نمایش از آن استفاده می‌کردند و بیانگر ظاهر بیرونی و علنی است که شخص به افراد دوروبر خود نشان می‌دهد. تعریف شخصیت به نوع نظریه هر دانشمند بستگی دارد و همین برداشت‌های متفاوت از مفهوم شخصیت به‌وضوح نشان می‌دهد که با گذشت زمان، معنای شخصیت از مفهوم اولیه آن، که تصویری ظاهری و اجتماعی بود، بسیار گسترده‌تر شده است (۱، ۲)؛ اما به‌طور کلی شخصیت عبارت است از مجموعه سازمان‌یافته‌ای از ویژگی‌ها، صفات و رفتارهای نسبتاً پایداری که افراد را از دیگران متمایز می‌کند و امکان پیش‌بینی پاسخ‌های انسان را به محیط فراهم می‌آورد (۳).

تحول نظریه‌های شخصیت به پدیداری یکی از نافذترین نظریه‌های شخصیتی معاصر منجر گردید که با اصطلاح مدل پنج عامل بزرگ شخصیت معروف شده است. این مدل به‌دلیل توانایی اندازه‌گیری صفات مختلف شخصیت، توجه و توافق روان‌شناسان مختلف را در پی داشته است. بر اساس این مدل، انسان که موجودی منطقی است، می‌تواند شخصیت و رفتار خویش را توضیح دهد و به تجزیه و تحلیل آن بپردازد. این پنج عامل عبارت است از: روان‌رنجورخویی^۲ (N)، برون‌گرایی^۳ (E)، گشودگی نسبت به تجربه^۴ (O)، توافق‌پذیری^۵ (A) و وظیفه‌گرایی^۶ (C). هریک از پنج عامل بزرگ به شش زیرمقیاس تقسیم می‌شود. مک‌کری و کاستا^۷ این پنج عامل را صفات و زیرمقیاس‌های آنها را رویه^۸ می‌نامند (۴). منظور آنان از صفات، به آن دسته از متغیرهای شخصیتی اشاره دارد که بنیادی‌تر است و در طول زمان ثبات زیادی از خود نشان می‌دهد. درمقابل، رویه‌ها همچنان که از نامشان مشخص است سطحی‌تر و تغییرپذیرتر از صفات است و ممکن است پایه‌های ژنتیکی نداشته باشد. درواقع بروز و فعال‌شدگی رویه‌ها بیش از صفات وابسته به محیط است (۴).

برون‌گرایی در این نظریه در برابر درون‌گرایی قرار می‌گیرد (۵) و به معنی آمادگی فرد برای ارتباط با جهان خارج است. این عامل با سلامت هیجانی رابطه مثبت دارد. بدین ترتیب افراد برون‌گرا با استرس‌های روزمره راحت‌تر کنار می‌آیند. آنان همچنین تعداد بیشتری از رویدادهای مثبت را تجربه می‌کنند و خواهان هیجان و تحریک هستند و حضور در اجتماعات را به خلوت ترجیح می‌دهند. این افراد هیجان را دوست دارند و برآنند که به آینده امیدوار باشند (۵). رویه‌های برون‌گرایی به‌ترتیب عبارت است از صمیمیت، جمع‌گرایی، جرئت‌مندی، فعالیت، هیجان‌طلبی و مثبت‌اندیشی (۶). این نظریه با وجود اینکه طرفداران بسیاری دارد، ایراداتی نیز بر آن وارد شده است؛ از جمله اینکه این الگو رویکرد درمانی ندارد و درباره اینکه چگونه افراد می‌توانند تغییر کنند سکوت اختیار کرده است (۴).

مبحث شخصیت از مسائل مهم در اسلام نیز است. اهمیت این مبحث از منظر اسلام از آن رو است که شخصیت در هدایت بشر نقش بسزایی ایفا می‌کند. یکی از مهم‌ترین معادل‌های شخصیت در قرآن مفهوم شاکله است. خداوند می‌فرماید: «بگو هر کسی بر حسب طبیعت خویش عمل می‌کند»^۹ (۷)؛ یعنی آدمی به هر شاکله‌ای که باشد و هر صفت روحی که داشته باشد اعمالی موافق با فعلیات درون روحش از او سر می‌زند و اعمال بدنی او همان صفات روحی وی را مجسم می‌سازد (۸). از منظر اسلام این اعمال معیار تعالی ارزشی و معنوی محسوب می‌شود^{۱۰} (۹).

اسلام به‌منظور سنجش ویژگی‌های شخصیتی، آنها را در ابعاد سه‌گانه اعتقاد، عواطف و رفتار ارزیابی می‌کند. از منظر اسلام این سه بُعد در هم تنیده‌اند. اما آنچه زیرساخت‌های رفتار را شکل داده است و آن را ارزشمند و در مسیر صحیح هدایت می‌کند، ایمان به مبدأ و معاد است. این زیرساخت‌ها، استانداردهایی است که رویه‌های برون‌گرایی در اسلام را از دیگران ممتاز می‌کند و عامل مهمی است که هم در مرحله تحقق این رویه‌ها، هم در نتایجی که این رویه‌ها در تکامل معنوی انسان‌ها خواهد داشت، نقش ایفا می‌کند. بدون این زیرساخت‌ها این رویه‌ها آن‌گونه که مد نظر قرآن است محقق نخواهد شد. بنابراین، بر اساس آموزه‌های اسلام، معنویت در زاویه زندگی بشر نیست، بلکه در همه عرصه‌های زندگی بشر

^۱) persona
^۲) Neuroticism
^۳) Extroversion
^۴) Openness
^۵) Agreeableness
^۶) Conscientiousness
^۷) McCrae & Costa
^۸) facet

^۹) «فَلْيَعْمَلْ عَلَىٰ شَاكِلِهِ»

^{۱۰}) «وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِمَّا عَمِلُوا»

اسلامی یعنی قرآن و حدیث، به‌دقت بررسی و راه نیل به آنها استخراج شود تا پشتوانه و مبنایی برای ارائه نظرهای انسانی و کاربردی شدن آنها باشد.

از جمله پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه شخصیت، پایان‌نامه حمید پارسایی در سال ۱۳۸۹ است که به طرح دیدگاه‌های گوناگون روان‌شناسی و قرآن درباره انسان می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که برای شناخت شخصیت انسان باید به آیات قرآن مراجعه کرد و پژوهش‌های روان‌شناسان در این باب کامل نیست و اگر روان‌شناسی بخواد همچنان خود را از دین و اخلاق جدا نگه دارد، چنین علمی نه تنها تأمین‌کننده سلامت روان افراد جامعه نیست، بلکه حتی قادر به تأمین سلامت روان خود هم نخواهد بود (۱۳). همتیان نجف‌آبادی در مطالعه‌ای در سال ۱۳۸۸ اذعان می‌دارد که در روان‌شناسی معیار دسته‌بندی تیپ، ویژگی‌های بدن یا رفتارهای معین و یا حالات و روابط بین رفتار و صفات بدنی فرد است؛ حال آنکه در قرآن، دسته‌بندی افراد در سه تیپ مؤمن، منافق و کافر بر پایه نگرش و بینش استوار است (۱۴).

با توجه به اینکه پژوهشی که به‌صورت تطبیقی به بررسی نظریه یادشده بپردازد شناسایی نشده است، پژوهش حاضر با هدف بررسی تطبیقی رویه‌های شاخص برون‌گرایی شخصیت از منظر روان‌شناسی و متون اسلامی انجام یافته است.

روش کار

در این پژوهش که از نوع مروری است در آغاز به جمع‌آوری داده‌ها پرداخته شد. بدین منظور در حیطه روان‌شناسی، رویه‌های شاخص برون‌گرایی از کتب تخصصی روان‌شناسی و مقالات منتشرشده در پایگاه‌های اطلاعاتی چون ایران‌داک^۵، نورمگز^۶ و پروکوئست^۷ در فاصله زمانی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۹ استفاده شد. در مباحث متون اسلامی نیز جهت معادل‌یابی این واژگان در هر رویه و جایگاه و نقش رویه‌ها در ارتباطات اجتماعی، از کتب لغت معتبر چون العین و لسان‌العرب؛ و نیز قرآن، نهج‌البلاغه و دیگر روایات اهل بیت (ع) در کتب معتبر حدیثی شیعه استفاده شد. سپس رویه‌های شاخص برون‌گرایی شخصیت از دیدگاه روان‌شناسی و متون اسلامی بررسی تطبیقی شد.

جاری است، به‌گونه‌ای که می‌توان گفت هیچ عملی نیست مگر آنکه یک اثر معنوی بر آن مترتب است.

گزاره‌هایی که درباره انسان و صفات روانی او در متون دینی وجود دارد، به مثابه نشانه‌هایی است که انسان برای شناختن خصلت‌های گوناگون و انگیزه‌های اصلی محرک رفتار، می‌تواند از آنها راهنمایی جوید. بدیهی است که آفریدگار به اسرار آفرینش مخلوق خود داناتر است؛ چنانکه می‌فرماید: «آیا آن خدایی که خلق را آفریده است، عالم به اسرار آنها نیست؟ حال آنکه او بر همه چیز دانا است» (۷).

پژوهش پیش‌رو کوششی به‌منظور تطبیق رویه‌های شاخص برون‌گرایی شخصیت در روان‌شناسی و متون اسلامی است تا بتوان با رهجویی از گزاره‌های دینی به ویژگی‌های افراد در هر رویه شاخص برون‌گرایی به‌شکلی واضح و دور از ابهام دست یافت. این کار در واقع راه رشد و تکامل تحقیقات جدید روان‌شناسی را هموار خواهد کرد، زیرا روان‌شناسان جدید به دلیل اینکه در تحقیقاتشان روش علوم تجربی را به کار می‌گیرند، از کاوش درباره بسیاری از پدیده‌های مهم روانی که در محدوده آزمون تجربی نمی‌گنجد، دوری می‌کنند و از این واقعیت که بین حقیقت انسان و حیوان تفاوت اساسی وجود دارد و بسیاری از پدیده‌های رفتاری مهم انسان که شامل ارزش‌های والای انسانی او می‌شود و وی را از موجودات دیگر متمایز می‌سازد، غفلت ورزیده‌اند. البته در سال‌های اخیر برخی از روان‌شناسان به اهمیت بررسی جنبه‌های معنوی انسان توجه کرده‌اند؛ چنانکه راش^۲، پدر علم روان‌شناسی آمریکا، اظهار می‌کند: «مذهب آنقدر برای پرورش سلامت روان آدمی اهمیت دارد که هوا برای تنفس» (۱۰). برخی نیز تلاش‌هایی را برای بررسی بُعد معنوی آغاز کرده‌اند. اما این کوشش‌ها همچنان در آغاز راه است و هنوز به نتایج دقیقی که بتوان آن را با اطمینان به مجموعه اطلاعات دقیق بشر درباره انسان افزود، نرسیده است (۱۱). بنابراین با توجه به اینکه آفریدگار انسان حقایق قرآنی را نازل کرده است، همه قطعی و یقینی است^۳ (۹)؛ و اندیشه اسلام این است که ایمان انسان را به‌سوی رفتارهای شایسته هدایت می‌کند و با رفتارهای شایسته می‌توان به ایمان دست یافت^۴ (۱۲). ضروری است ابعاد مختلف و عوامل مؤثر در رویه‌های شاخص برون‌گرایی از متون

(۱) «أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ»

^۲) Rash

(۳) «لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ»

(۴) «بِالْإِيمَانِ يُسْتَقْدَلُ عَلَى الصَّالِحَاتِ، وَبِالصَّالِحَاتِ يُسْتَقْدَلُ عَلَى الْإِيمَانِ»

^۵) IranDoc

^۶) Noormags

^۷) ProQuest

یافته‌ها

مدل پنج عاملی شخصیت در روان‌شناسی مدلی تجربی برای اندازه‌گیری متغیرهای شخصیت است. بر اساس این مدل، شخصیت از پنج شاخص اصلی تشکیل شده که یکی از شاخص‌های آن برون‌گرایی است. شاخص برون‌گرایی دارای پنج رویه است که هدف پژوهش حاضر بررسی و تطبیق این رویه‌ها با متون اسلامی بود. از این‌رو، جهت ایجاد زمینه مناسب برای درک مفاهیم آیات و روایات، ابتدا رویه‌های این شاخص در نظریه پنج عامل بزرگ شخصیت بررسی شد.

الف) شناخت رویه‌های شاخص برون‌گرایی در نظریه پنج عامل بزرگ شخصیت

صاحبان نظریه پنج عامل بزرگ شخصیت، شش رویه را برای شناسایی شاخص برون‌گرایی تعیین کرده‌اند که به ترتیب عبارت است از صمیمیت، جمع‌گرایی، جرئت‌مندی، فعالیت، هیجان‌طلبی و مثبت‌اندیشی (۶).

۱) **صمیمیت:** صمیمیت به معنی داشتن رابطه شخصی نزدیک، خودمانی و اغلب محبت‌آمیز یا عاشقانه با فرد دیگر است. صمیمیت فرایندی تعاملی و شامل مؤلفه‌های مرتبط با هم است. این فرایند بر محورهای شناخت، درک، پذیرش، همدلی با احساسات فرد مقابل، قدردانی و پذیرش دیدگاه او استوار است (۱۵). این گزینه یکی از مقیاس‌های آمیخته با سرشت بشر است که بیشترین ارتباط را با کیفیت رابطه بین‌فردی دارد. ویژگی مشترک بیشتر روابط صمیمی وجود نگرش مثبت، علاقه و محبت، توجه و احترام به طرف مقابل، متعهدبودن در مقابل یکدیگر، وجود صداقت و روراستی با یکدیگر، تشریک مساعی و حس همکاری داشتن، توافق داشتن در مسائل مهم، گذشت و بردباری و چشم‌پوشی از خطاهای قابل اغماض ... است که همه این ویژگی‌ها با برقراری درست و کارآمد به دست می‌آید (۱۶).

۲) **جمع‌گرایی:** یکی از انگیزه‌های اصلی و اساسی در نهاد انسان نیاز به برقراری رابطه و پیوستگی نزدیک با دیگران است. منظور از جمع‌گرایی یا معاشرتی‌بودن در این مقیاس، برتری‌دادن به همراهی با دیگران است. افراد با نمره بالا در این مقیاس علاقه‌مند هستند که جمعیت زیادی در کنارشان باشد. آنان از بودن با دیگران لذت می‌برند و هنگام بودن در جمع احساس شادمانی می‌کنند. افراد با نمره پایین در این مقیاس،

تنه‌بودن را ترجیح می‌دهند و حتی از بودن در جمع دیگران به‌طور آگاهانه و فعال اجتناب می‌کنند (۶).

۳) **جرئت‌مندی:** به معنای دفاع از حقوق خود و ابراز و بیان افکار و عواطف به‌صورت صریح و صادقانه است. افراد در این مقیاس، ضمن اینکه به دیگران اجازه نمی‌دهند از آنان سوءاستفاده کنند، برای خواسته‌های دیگران احترام قائل‌اند و به‌شیوه‌ای منصفانه و مدبرانه با آنان تعامل می‌کنند (۱۷).

به عقیده لازاروس^۱ جرئت‌مندی دارای چهار مؤلفه است: (۱) رد تقاضا؛ (۲) جلب محبت دیگران و طرح درخواست خود؛ (۳) ابراز احساسات مثبت و منفی و (۴) شروع، ادامه و خاتمه گفتگوها (۱۸). افراد با نمرات بالا در این رویه، افرادی مسلط، با تحکم و از نظر اجتماعی پیشرو و پیشگام معرفی می‌شوند که بدون تردید حرف می‌زنند و اغلب نقش رهبر را در گروه عهده‌دار می‌شوند. در مقابل آنها، گروه‌های منفعل قرار دارند که علاقه‌مند هستند به جای قرارگرفتن در متن، در حاشیه قرار گیرند.

۴) **فعالیت:** سبقت، پیشگامی و آهنگ سریع در حرکت‌ها یکی از اصول بنیادین در جهت تحقق شخصیت کامل است. در نظریه پنج عامل، نمرات بالا در این رویه به کسانی داده می‌شود که دارای آهنگ سریع در حرکت‌ها هستند. این افراد اغلب فعال و پر از نیرو و انرژی هستند و معمولاً زندگی پرتحرکی دارند (۶).

۵) **هیجان‌طلبی:** هیجان‌طلبی سازه‌ای است که ابتدا آیزنک^۲ آن را یکی از ویژگی‌های شخصیتی برون‌گراها مطرح کرد و سپس زاکرمن^۳ آن را بسط و گسترش داد. هیجان‌طلبی، تنها به فعالیت‌های شگفت‌آور بیرونی محدود نمی‌شود بلکه شامل انگیزه‌ها و تصمیم‌هایی است که به این‌گونه فعالیت‌ها منجر می‌شود (۱۹). افراد در این مقیاس، غالباً دوستدار رنگ‌های روشن و مشتاق و حریص برای هیجان و تحریک هستند (۶). زاکرمن هیجان‌خواهی را جست‌وجوی هیجان‌ها، تجربه‌های تازه، پیچیده، پرشور و متنوع و استقبال از خطرهای بدنی، اجتماعی، قانونی و مالی برای دستیابی به این تجربه‌ها تعریف می‌کند (۲۰). وی هیجان‌طلبی را متشکل از چهار مؤلفه به‌هم‌پیوسته ماجراجویی^۴، تجربه‌جویی^۵، بازداری‌زدایی^۶

^۱ Lazarus

^۲ Izunck

^۳ Zuckerman

^۴ thrill and adventure seeking

^۵ experience seeking

^۶ disinhibition

نشانه‌های غیرکلامی و کلامی به مخاطب منتقل می‌شود. در ادامه به تشریح جزئیات این ویژگی‌ها در کلام خداوند و ائمه معصومین (ع) پرداخته می‌شود.

الف) جلوه‌های صمیمیت در حیطة غیرکلامی

اطلاعات مربوط به صمیمیت از طریق نشانه‌های غیرکلامی متعدد به طرف مقابل منتقل می‌شود. از جمله نشانه‌های صمیمیت در این حیطة عبارت است از:

۱) **گشاده‌رویی:** از منظر اسلام گشاده‌رویی باید در تمام روابط ظهور داشته باشد. امام علی (ع) می‌فرماید: «با مردم گشاده‌رو باش آنگاه که آنان را ببینی یا درباره آنان حکمی دهی یا در مجلس ایشان نشینی»^۴ (۲۸). علائم گشاده‌رویی عبارت است از الف) ظاهر شاد و متبسم: آنچه در گام اول ارتباطی، راهی برای نفوذ در دل‌ها می‌گشاید، ظاهر شاد است. امام علی (ع) می‌فرماید: «شادبودن، دام دوستی است»^۵ (۲۸). ایشان این عامل را با امور معنوی پیوند می‌زند و می‌فرماید: «لبخند هر مردی به روی برادر مؤمن خود حسنه است...؛ و خدا به چیزی محبوب‌تر از مسرورساختن مؤمن پرستش نشده است»^۶ (۲۹)؛ و ب) نگاه مهربانانه: اسلام برای نگاهی که برخاسته از صمیمیت باشد ارزش خاصی قائل است، تا جایی که این نگاه را عبادت و عامل نزول رحمت الهی می‌شمرد. امام صادق (ع) می‌فرماید: «نگاه کردن به والدین از روی محبت و نگاه کردن به برادر دینی که به خاطر خدا او را دوست می‌داری، عبادت است»^۷ (۳۰).

۲) **مصافحه:** مصافحه دوستی آور و محبت‌آفرین است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «مصافحه کنید، زیرا مصافحه کینه را از بین می‌برد»^۸ (۲۹). اسلام، محبوبیت و ارزش این عمل را با وضع پاداش یا آموزش گناهان برای آن اعلام می‌دارد. امام باقر (ع) می‌فرماید: «هنگامی که برادرانتان را ملاقات کردید با هم دست دهید و اظهار خوش‌رویی نمایید تا از یکدیگر جدا شوید، آنچه از بار گناه بر گردنتان است برداشته می‌شود»^۹ (۳۱).

و حساسیت نسبت به یکنواختی^۱ می‌داند (۲۱). از نظر زاکرمن رفتار هیجان‌طلبانه نوعی نیاز به احساسات و تجربیات جدید، گوناگون و پیچیده است و شخص دارای چنین رفتاری حاضر است برای به‌دست‌آوردن این‌گونه تجربیات به اعمال مخاطره‌آمیز اجتماعی یا فیزیکی اقدام کند. هیجان‌خواهی می‌تواند بر ویژگی‌ها، رفتار و اولویت‌های افراد تأثیر بگذارد. افراد هیجان‌طلب به فعالیت‌هایی می‌پردازند که با تحرک و انگیزش زیادی همراه است (۲۲).

۶) **مثبت‌اندیشی:** مثبت‌اندیشی مفهومی گسترده دارد و غالباً به معنای عادت به انتظار پایدانی مثبت و خوش برای وقایع، رویدادها و پیامدها؛ و نقطه مقابل بدبینی است (۲۳). این مقیاس تمایل به تجربه‌های مثبتی چون شادی، عشق، لذت و هیجان را می‌سنجد. افراد در این مقیاس به فراوانی و راحتی می‌خندند و روحیه شاد و خوش‌بین دارند. پژوهش‌های کاستا و مک‌کری نشان می‌دهد که هیجان‌های مثبت بیش از همه با پیش‌بینی شادمانی ارتباط دارد (۶).

ب) شناخت رویه‌های شاخص برون‌گرایی شخصیت در متون اسلامی

در این قسمت به شرح و تفصیل شش رویه شاخص برون‌گرایی که در قسمت پیشین در نظریه پنج عامل بزرگ شخصیت بررسی شده، از دیدگاه متون اسلامی پرداخته شده است.

۱) **صمیمیت:** صمیمیت یعنی ورود عاطفی، فکری، اجتماعی، فیزیکی و معنوی به زندگی یکدیگر (۲۴). انسان‌ها در آرزوی صمیمیت و محبتی هستند که از افراد دیگر به آنها می‌رسد؛ به‌ویژه در لحظات وقوع احساسات شدید، نگرانی‌های مهم و یا مشکلات جدی، فرد اغلب به احساس تنهایی دچار می‌شود و نیازمند تماس، حمایت و محبت دیگران است (۲۵). قرآن یکی از رموز مهم موفقیت پیامبر (ص) را در جذب نیروهای مردمی صمیمیت آن حضرت عنوان می‌کند و می‌فرماید: «به برکت رحمت الهی، در برابر مردم نرم و مهربان شدی و اگر خشن بودی، از اطراف تو پراکنده می‌شدند» (۲۶). از منظر پیامبر اکرم (ص) بین قدرت برقراری روابط صمیمانه و خداگرایی رابطه وجود دارد. ایشان می‌فرماید: «هرکس می‌خواهد عزیزترین مردم باشد، باید تقوای الهی پیشه کند»^۲ (۲۷). به‌طور معمول، اطلاعات مربوط به صمیمیت از طریق

^۴ «سَعِ النَّاسِ يَوْجَهَكَ وَ تَجَلِّبِكَ وَ حُكْمِكَ».

^۵ «الْبِشَافَةُ جَانَةُ الْمَوَدَّةِ».

^۶ «تَبَسُّمُ الرَّجُلِ فِي وَجْهِ أَخِيهِ حَسَنَةٌ... وَ مَا عُبِدَ اللَّهُ بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنَ إِدْخَالِ السُّرُورِ عَلَى الْمُؤْمِنِ».

^۷ «النَّظَرُ إِلَى الْوَالِدَيْنِ بِرَأْفَةٍ وَ رَحْمَةٍ عِبَادَةٌ وَ النَّظَرُ إِلَى الْأَخِ تَوَدُّهُ فِي اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عِبَادَةٌ».

^۸ «تَصَافَحُوا فَإِنَّهُ يَذْهَبُ بِالْعَمَلِ».

^۹ «إِذَا لَقِيتُمْ إِخْوَانَكُمْ فَتَصَافَحُوا وَ أَطْهَرُوا لَهْمَ الْبِشَافَةِ وَ الْبِشْرُ تَتَفَرَّقُوا وَ مَا عَلَيْكُمْ مِنَ الْأَوْزَارِ قَدْ ذَهَبَ».

^۱ border seeking

^۲ Positive Emotions

^۳ «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ أَعَزَّ النَّاسِ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ».

علاوه بر موارد فوق، آموزه‌های دینی با تأکید بر پایبندی به تعهدات اخلاقی، حدود صمیمیت بین افراد را بر اساس موازینی چون محرمیت و جنسیت تعیین می‌کند. چنانکه در ارتباط چشمی از زنان می‌خواهد دیدگان خود را از نامحرمان فروبندند و زیورهای خود را جز برای محارمان آشکار نکنند^۸ (۳۸)؛ و در لزوم حفظ فاصلهٔ لمسی می‌فرماید: «کسی که با زن نامحرمی دست دهد در روز قیامت درحالی‌که به زنجیر کشیده شده است محشور می‌شود و سپس فرمان می‌رسد که او را راهی دوزخ سازند^۹» (۳۹). از آنجاکه لحن کلام نیز می‌تواند حاکی از صمیمیت باشد، خداوند می‌فرماید: «پس با ناز سخن مگوئید تا مبدا آن که در دلش بیماری است طمع ورزد^{۱۰}» (۷). اسلام بدین واسطه حیطة روابط صمیمانهٔ خانواده و اجتماع را از آسیب‌های برخاسته از نگاه‌ها، لمس و لحن‌های شهوت‌آلود حفظ می‌کند.

۲) جمع‌گرایی

ترکیب وجودی انسان‌ها و تنوع نیازهایشان، ارتباطات را یکی از ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر زندگی نموده است. برقراری ارتباط آنقدر در افراد مؤثر است که پیامبر (ص) می‌فرماید: «همان آرامش را که تشنگان از یافتن آب پیدا می‌کنند، افراد باایمان از همبستگی با یکدیگر می‌یابند^{۱۱}» (۳۲).

متون اسلامی به‌منظور گسترش روابط اجتماعی اقداماتی را لحاظ نموده است. از جمله:

الف) وضع احکام به‌صورت همکاری دسته‌جمعی: خداوند مهم‌ترین شرایع خود چون نماز جمعه و حج را به‌صورت همکاری دسته‌جمعی قرار داده است. علاوه بر آن، احکام دینی که به بطلان نماز در صورت غصبی بودن مکان نمازگزار و سد راه کردن نمازگزار حکم می‌دهد، همگی از اهمیت روابط اجتماعی در اسلام حکایت دارد.

ب) پیوند روابط اجتماعی با امور معنوی: از منظر گزاره‌های دین، ارتباطات تنها در توجه به نیازهای مادی خلاصه نمی‌شود، بلکه با امور معنوی نیز مرتبط است. به‌طوری‌که دوری کردن از آن سبب محرومیت از عنایات الهی می‌شود:

۳) ویژگی‌های رفتاری: افعال نیکو: رفتارهای بسیاری چون هدیه‌دادن و صلۀ رحم سبب گسترش روابط و تقویت صمیمیت بین افراد می‌شود. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «هدیه دوستی می‌آورد و برادری را زینده می‌کند و کینه را می‌زداید. به یکدیگر هدیه دهید تا به هم محبت یابید^{۱۲}» (۳۲). باید دقت داشت صمیمیتی استمرار خواهد داشت که بر صداقت استوار باشد و انسان صادق یعنی کسی که به تعهدات شرعی و اجتماعی خود عمل می‌کند و با فداکاری در سختی‌ها صداقت و صمیمیت خود را ثابت می‌نماید (۳۳). امام علی (ع) می‌فرماید: «شخص راستگو به‌خاطر صداقتش سه چیز را به دست می‌آورد؛ حسن اعتماد مردم، جلب محبت و دوستی و ابهت و شخصیت^{۱۳}» (۱۲).

ب) جلوه‌های صمیمیت در حیطة کلامی

اظهار صمیمیت سبب پیوند انسان‌ها و تحکیم روابط می‌شود. امام صادق (ع) در این باره می‌فرماید: «هرگاه محبت کسی را در دل داشتی او را از این محبت باخبر کن، که این آگاهی، دوستی شما را استوارتر خواهد کرد^{۱۴}» (۲۷). از جمله مظاهر صمیمیت کلامی عبارت است از: ۱) سلام: یکی از اهداف سلام‌کردن زمینه‌سازی الفت و اعتمادسازی بین افراد است. امام علی (ع) می‌فرماید: «زبان را به نرم‌گویی و سلام‌کردن عادت ده تا دوستداران تو افزون و دشمنان تو کم گردند^{۱۵}» (۳۴). بنابراین، پاسخی شایسته به این‌گونه ابراز محبت روا است. خداوند می‌فرماید: «چون به شما درود گفته شد، به‌صورتی بهتر از آن درود گوئید، یا همان را در پاسخ برگردانید^{۱۶}» (۳۵)؛ و ۲) گفتار و خطاب نیکو: بی‌گمان ایجاد و دوام روابط صمیمانه بر کرامت انسان مستقر است و تهدید آن می‌تواند به شکاف رابطهٔ صمیمانه منجر گردد. یکی از نشانه‌های پاسداشت کرامت، خطاب نیکو است. از این‌رو خداوند، با تعابیری چون قول «معروف و احسن» همگان را به برخورد خوب با همهٔ مردم جهان امر می‌کند^{۱۷} (۳۶). امام باقر (ع) نیز می‌فرماید: «سخن نیکو شخص را محبوب خانواده و خویشانش می‌سازد و او را وارد بهشت می‌کند^{۱۸}» (۳۷).

^۱ «الْهُدْيَةُ ثَوْرٌ ثَوْرَةٌ مَوْدَّةٌ وَ تَحْدُرُ الْأُخُوَّةُ وَ تَذُهِبُ الصَّغِيْبَةَ وَ تَهَادُوْا نَحَائِيْوُا».

^۲ «يَكْتَسِبُ الصَّادِقُ بِصِدْقِهِ ثَلَاثًا، حُسْنَ النَّقَى وَ الْمَحَبَّةَ لَهُ وَ الْمَهَابَةَ مِنْهُ».

^۳ «إِذَا أَحْبَبْتَ رَجُلًا فَأَخْبِرْهُ بِذَلِكَ فَإِنَّهُ أَتَيْتَ لِلْمَوْدَةِ بَيْنَكُمَا».

^۴ «عَوْدَةُ لِسَانِكَ لِيْنَ الْكَلَامِ وَ بَدَلُ السَّلَامِ يَكْتُمُ حُبُّوكَ وَ يَقِلُّ مُنْغَضُوْكَ».

^۵ «وَ إِذَا حَبِيْبُكُمْ يَتَحَيَّوْا فَحَيُّوْا بِأَحْسَنِ مِنْهَا أَوْ رُدُّوْهَا».

^۶ «وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيْلَ... قُولُوْا لِلنَّاسِ حُسْنًا».

^۷ «الْقَوْلُ الْحَسَنُ... يَجُتُّ إِلَى الْأَهْلِ وَ يُدْخِلُ الْجَنَّةَ».

^۸ «وَ قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ مِمَّا ضَمَنَّ مِنَ أَنْفُسِهِنَّ وَ يَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَ لَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ لِيَضْرِبْنَ خُفْرَهُنَّ عَلَى خُفْيَةٍ وَ لَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ...».

^۹ «مَنْ صَافَحَ امْرَأَةً حَرَامًا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعْلُومًا ثُمَّ يُؤْمَرُ بِهِ إِلَى النَّارِ».

^{۱۰} «فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرْضٌ...».

^{۱۱} «إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَسْكُنُ إِلَى الْمُؤْمِنِ كَمَا يَسْكُنُ الْعُلْبُ الطَّمَانُ إِلَى الْمَاءِ الْبَارِدِ».

خداوند به هیچ‌یک از گذشتگان و باقی‌ماندگان بر اثر تفرقه و جدایی، خیر و خوبی عطا نکرده است^۱ (۴۰).

پ) پایه‌گذاری اصل اخوت دینی: اسلام جهت پیوند گسترده‌تر مسلمانان با یکدیگر، اصل اخوت دینی را بین مسلمانان پایه‌گذاری نموده است. خداوند می‌فرماید: «مؤمنان برادر یکدیگرند، پس دو برادر خود را آشتی دهید و تقوای الهی پیشه کنید، باشد که مشمول رحمت او شوید»^۲ (۴۱).

ت) حاکمیت خدامحوری بر روابط اجتماعی: اقدام به ارتباط می‌تواند با انگیزه‌های مختلف مادی شکل بگیرد و در نتیجه برآورد و رفع نیاز و یا محرومیت از آن نیز می‌تواند سبب انقطاع رابطه گردد. اسلام برای پیشگیری از این آسیب، روح کلی خدامحوری را بر روابط حاکم نموده است. یعنی جهت انگیزه‌های ارتباطی را به سمت کسب رضای الهی سوق می‌دهد. امام رضا (ع) می‌فرماید: «هر کس در راه رضای خدا برادری برگزیند خانه‌ای در بهشت برگزیده است»^۳ (۳۹).

بر اساس روایات، اگر انسان رابطه خود را با خداوند اصلاح کند روابط اجتماعی‌اش با مردم سامان می‌یابد^۴ (۲۷). در همین زمینه، در متون دینی تقوا در رابطه بین انسان‌ها نقش اصلی را بر عهده دارد. به این معنا که تقوا همچون چتری بر سر روابط انسانی تأمین‌کننده سلامت معنوی بین آنها است (۴۲). رابطه برقرارکردن بدین شکل می‌تواند به افراد برون‌گرا در گرایش به دین‌داری (۴۳)؛ و به افراد مذهبی در تقویت روابط اجتماعی آنان کمک کند. چون برقراری روابط اجتماعی در اسلام شامل اصول فراوانی چون حفظ کرامت انسان و خیرخواهی است که پایبندی به آنها استمرار روابط را تضمین و محدوده آن را تعیین می‌نماید.

۳) جرئت‌مندی

مسائل و روابط انسانی خواسته و ناخواسته اختلافاتی به همراه دارد. بنابراین، ضروری است افراد روش‌هایی اتخاذ کنند که بی‌آنکه به منزلت طرفین خدش‌های وارد شود، مشکل را برطرف سازند. در این وضعیت، برخی عواطف خود را پنهان می‌سازند و ناراحت باقی می‌ماند. برخی طرف مقابل خود را با نهایت خشم مرعوب می‌سازند. راه سومی نیز وجود دارد که در متون

دینی از آن به جرئت‌مندی تعبیر می‌شود. جرئت‌مندی به معنای توانایی ابراز خویشتن به‌صورت صریح و مناسب، ارج‌نهادن به احساس و فکر خود و شناخت نقاط قوت و ضعف خویشتن است (۴۴). چنین فردی می‌تواند با دیدی بهتر به خود بنگرد، به خوداعتمادی برسد و به‌طور مناسب عواطف و تفکرات فردی خود را نشان دهد و در نتیجه روابط میان‌فردی مؤثرتری با دیگران برقرار نماید (۴۵). از منظر امام علی (ع) جرئت‌مندی ویژگی برجسته‌ای است که بر خورداری از آن برای همگان ضروری است. ایشان در توصیف جرئت‌مندی مالک اشتر می‌فرماید: «او شمشیری از شمشیرهای خدا است، نه دم تیز آن کندشدنی است و نه از زخم‌زدن و بریدن بازگردیدنی»^۵ (۲۸).

در مقام تصمیم‌گیری، بررسی عملکرد امیرالمؤمنین علی (ع) نشان می‌دهد که حضرت (ع) با وجود مقام عصمت، از افراد می‌خواهد مشورت خود را از وی دریغ نکنند^۶ (۴۰). ایشان ضمن مددگرفتن از اندیشه جمعی کارشناسان، خویشتن را به اجرای فرمان‌های آنان ملزم نمی‌نماید، بلکه پس از ارزیابی جنبه‌های مختلف، رأی نهایی خود را در تصمیم به اجرا می‌گذارد^۷ (۴۶). این عمل با در نظر گرفتن مقام عصمت امام (ع)، هم سبب جلب محبت دیگران می‌شود، هم نشانه احترام و ارزشی است که امام (ع) برای نظرات اطرافیان خود قائل است و هم نشان جرئت‌مندی حضرت در رد صریح تقاضا و اندیشه افرادی است که پیشنهادهای آنان را مناسب نمی‌بیند.

۴) فعالیت

سبقت، سرعت و مسابقه از جمله واژگان محوری در متون دینی است که معنای رویه فعالیت را دربردارد. خداوند جهت ترغیب مردم به سبقت در کسب بهترین‌ها می‌فرماید: «در نعمت‌های بهشتی راغبان باید بر یکدیگر پیشی گیرند»^۸ (۴۷). مفهوم مسابقه ارتباطی نزدیک با مسائل و روابط اجتماعی پیدا می‌کند. به این معنا که هر کسی می‌باید خود را با دیگری بسنجد و در کارها بکوشد تا از دیگری سبقت بگیرد. نهادینه‌شدن فضای رقابتی در جامعه، ثمرات ارزشمندی برای جامعه و افراد در پی دارد. از یک سو سبب می‌شود کارها به‌موقع و با شتاب بیشتری انجام شود. پس از این

^۱ «إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ لَمْ يُعْطِ أَحَدًا بِرُقُوعَةٍ خَيْرًا مِّنْ مَّضِيٍّ، وَلَا يَمُنُّ بَعِيٌّ».

^۲ «فَلَا تَكْتُمُوا عَنْ مَقَالٍ بَعْضُ أَوْ مَشُورَةٍ يَعْدِلُ».

^۳ «لَكَ أَنْ تُشِيرَ عَلَيَّ وَ أَرَى فَإِنَّ عَصِيْبَكَ فَأَطِيعِي».

^۴ «وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ».

^۱ «إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ لَمْ يُعْطِ أَحَدًا بِرُقُوعَةٍ خَيْرًا مِّنْ مَّضِيٍّ، وَلَا يَمُنُّ بَعِيٌّ».

^۲ «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخُوَيْكُمْ».

^۳ «مَنْ اسْتَفَادَ أَحَدًا فِي اللَّهِ فَقَدْ اسْتَفَادَ نَبِيًّا فِي الْحَقِّ».

^۴ «مَنْ أَصْلَحَ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَصْلَحَ اللَّهُ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ النَّاسِ».

گاهی گستردگی و پیچیدگی مسائل و محدودیت‌های علمی و عقلی سبب می‌شود نتیجه کار در ابهام باقی بماند. این امر احتمال شکست را در فرد تقویت می‌کند و ممکن است وی را از رویارویی با مسئله بیمناک سازد. امام علی (ع) خطرپذیری را در چنین مواقعی راهکار می‌داند و می‌فرماید: «هنگامی که از چیزی ترسیدی خود را در آن بینداز، زیرا سختی پایدن خود از آن کار، بزرگ‌تر از چیزی است که از آن می‌ترسی»^۵ (۴۶). درواقع حضرت (ع) هیجان‌طلبی را در اضطرارهایی که جز از طریقی که با خطرهای ناشناخته قرین است، جایز و گاهی لازم و ضروری می‌داند^۶ (۵۰). علاوه‌براین، قرآن و روایات برای این رویه بار ارزشی قائل می‌شود و آن را از صفات انسان‌های والا و از خصال ضروری آنان برمی‌شمرد. برای نمونه، متون دینی رهبران الهی را الگوهای معرفی می‌کند که از روحیه شجاعت و هیجان‌طلبی والایی برخوردارند. ازجمله حضرت ابراهیم (ع) که خداوند در توصیف ایشان در آیات ۶۰ تا ۷۰ سوره انبیاء، داستان بت‌شکنی و شجاعت ایشان را ترسیم می‌کند. از کلام خداوند مشخص می‌شود بین جرئت‌مندی و هیجان‌طلبی رابطه وجود دارد. آنجاکه ابراهیم (ع)، به جرئت، تبری خود را اعلام می‌کند و به اقدام شجاعانه‌ای چون نابودی بت‌ها دست می‌زند. هرچند این عمل مجازات سنگینی چون سوختن در آتش را به دنبال داشته باشد.

متون دینی برای کنترل این هیجان محدودده، کمیت، کیفیت و شرایط ویژه تعیین می‌کند و در جهت اهداف خاصی آن را تأیید می‌نماید. مقیاس این شرایط در عملی مخاطره‌آمیز پیامدهای ناشی از تحمل آن است که این پیامدها زیرمجموعه ارزش‌های اسلامی قرار می‌گیرد. برای این منظور لازم است تحت داوری عقل و شرع، خطر و هدف را در دو کفه ترازو سنجید. مثلاً خداوند در زمینه عملیات نظامی می‌فرماید: «و خود را با دست خود به هلاکت نیندازید»^۷ (۳۶). این آیه اشاره دارد که انسان حق ندارد در میدان جهاد بدون نقشه وارد عمل شود. در این موارد، انسان بی‌جهت جان خود را به خطر انداخته و مسئول است. ولی اینکه برخی، هرگونه جهاد ابتدایی را القای

جهت کمک بسیاری به پیشرفت جامعه می‌کند. از سوی دیگر، افراد را در محورهای مشخصی کنار هم جمع می‌کند و این انگیزه را در آنان تقویت می‌کند که با همه قوا تلاش کنند نخستین کسی باشند که کار شایسته‌ای انجام می‌دهند. این‌گونه روح نشاط و فعالیت در افراد پرورش می‌یابد. علاوه‌براین، خداوند می‌فرماید: «و سبقت‌گیرندگان مقدمند، آنان همان مقربان به خداوند هستند»^۸ (۴۸)؛ و بدین طریق مقام سبقت‌گیرندگان در امور را بالا می‌برد و آنان را جزء مقربان درگاه خود قرار می‌دهد و بدین طریق بین سعادت اخروی و پویایی و فعالیت، پل ارتباطی برقرار می‌سازد.

از آیات فوق و روایات معصومان (ع) چند مشخصه و قانون برای پیش‌گامان و محدوده فعالیتشان در نظر گرفته شده است تا رقابت در مسیر انحرافی قرار نگیرد. برخی از این موارد عبارت است از:

- ۱) محدوده رقابت‌ها تنها در امور خیر است که افراد باید در آن مشارکت فعال داشته باشند^۹ (۳۶).
- ۲) فضای رقابتی از ناهنجاری‌ها و رذائل اخلاقی عاری است^{۱۰} (۹).
- ۳) رقابت در مسیر مغفرت الهی و پاداش اخروی باشد^{۱۱} (۴۹).

۵) هیجان‌طلبی

هیجان‌طلبی اقدام به کاری است که انجامش صحیح می‌باشد حتی زمانی که فرد ممکن است در برابر این عمل چیزهای زیادی را از دست بدهد (۱۹). هیجان‌طلبی جزء واژگانی است که به‌صورت مستقیم در متون اسلامی به کار نرفته است؛ اما جست‌وجوی متون دینی بر اساس تعریف این واژه و ویژگی‌های افراد هیجان‌طلب نشان می‌دهد که شجاعت و خطرپذیری در متون اسلامی معادل هیجان‌طلبی است. بنابراین هیجان‌طلبی بیشتر به اقدامات عملی نظر دارد، درحالی‌که جرئت‌مندی بیشتر به قاطعیت و جرئت در گفتار توجه دارد. در ادامه، مستندات و جایگاه رویه هیجان‌طلبی در متون اسلامی ارائه می‌شود.

^۱ «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَدَّمُونَ».

^۲ «فَاسْتَبِقُوا الْحَيَاتِ».

^۳ «وَ الَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَ لِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَ لَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ».

^۴ «سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ».

^۵ «إِذَا هَبَّتْ أُمْرًا فَعَفَّ فِيهِ فَإِنَّ شِدَّةَ تَوَفِّيهِ أَعْظَمُ مِمَّا تَخَافُ مِنْهُ».

^۶ «صُورَاتُ الْأَخْوَالِ تَحْمِلُ عَلَى رُكُوبِ الْأَخْوَالِ».

^۷ «وَ لَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ».

سخت به هم آید، آسایش در آید^۵» (۴۶). این عامل می‌تواند شبکه گسترده‌ای از صفات و انگیزه‌های مثبت را در انسان تولید کند و پرورش دهد.

۳) مثبت‌اندیشی عامل تجربه‌های مثبت: گمان نیک
یکی از عوامل و راه‌های شادزیستن و آرامش روان است. امام علی (ع) می‌فرماید: «کسی که نگرش مثبت در خود ایجاد کند، بسیاری از مسائل ناگوار را از خود دور می‌سازد» (۲۸). نهایت اینکه خوش‌بینی از کیفیت‌های اساسی شخصیت است و بر انتظارات ذهنی و رفتار افراد در هنگام مواجهه با مشکلات تأثیر می‌گذارد. به همین دلیل متون اسلامی مثبت‌نگری را استفاده‌کردن از تمامی ظرفیت‌های ذهنی مثبت، نشاط‌انگیز و امیدوارکننده در زندگی، برای تسلیم‌نشدن در برابر عوامل منفی ساخته ذهن و احساس‌های یأس‌آور می‌داند و آن را به طرق مختلف تقویت می‌کند. البته باید توجه داشت که خوش‌بینی در متون دینی ساده‌لوحی نیست، بلکه در واقع‌بینی ریشه دارد یعنی باید با آگاهی به شرایط جامعه، زمان و مکان، متصف به این صفت بود. بنابراین حسن‌ظن در عصر حاکمیت ارزش‌های غیراخلاقی، در مسائل امنیتی، مصون‌دانستن خود از اشتباه و غیره، گونه‌های مثبت‌اندیشی در حالت افراط است که اسلام آن را نهی کرده است. امام علی (ع) می‌فرماید: «اگر بدکاری بر زمانه و مردم آن غالب شود و کسی به دیگری گمان نیک برد خود را فریفته است»^۷ (۳۴).

با مطالعه و بررسی نظرات روان‌شناسی و متون اسلامی در موضوع رویه‌های شاخص برون‌گرایی از منظر این دو دیدگاه، مهم‌ترین تفاوت‌ها، شباهت‌ها و تعارض‌ها در رویه‌ها بین دو دیدگاه، در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

نفس در هلاکت پنداشته‌اند، ناشی از درک‌نکردن آیه است، زیرا القای نفس در هلاکت مربوط به جایی است که هدفی بالاتر از جان در خطر نباشد و الا باید جان را فدای حفظ آن هدف مقدس کرد.

۶) مثبت‌اندیشی

نیک‌اندیشی درباره خداوند، فعل و انفعالات جهان و پندار، گفتار و کردار انسان‌ها نوعی باور و رویکرد و جهت‌گیری کلی درباره زندگی است که از افکار و میزان شناخت انسان نشئت می‌گیرد. مثبت‌اندیشی تأثیر مستقیم بر روابط دارد به‌گونه‌ای که در برخی موارد نقصان در آن سبب گسسته‌شدن ارتباط می‌شود. امام علی (ع) در این زمینه می‌فرماید: «مبادا سوءظن بر تو غلبه کند که هیچ دوستی را برای تو باقی نمی‌گذارد»^۱ (۳۲). خداوند جهت تأکید بیشتر بر گمان نیک و پیشگیری از آسیب‌های محتمل، بر گمان‌های بد مجازات وضع نموده است و می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از بسیاری از گمان‌ها بپرهیزید که پاره‌ای از گمان‌ها گناه است»^۲ (۴۱).

قوانین و راهکارهای مثبت‌اندیشی

آموزه‌های دینی در جهت تحقق و تقویت تفکر مثبت، قوانین و راهکارهایی وضع و پیشنهاد می‌کند. از جمله این موارد عبارت است از:

۱) وضع قاعده اصالت برائت و اصالت صحت بر روابط:

بدین معنا که مسلمان تا زمانی که به سوء نیت و فساد عمل مخاطبش اطمینان نداشته باشد باید عملکرد وی را بر صحت حمل کند. امام علی (ع) می‌فرماید: «اعمال برادر دینی‌ات را بر نیکوترین وجهی توجیه کن، مگر اینکه دلیلی بر خلاف آن قائم شود و هرگز نسبت به سخنی که از برادر مسلمانان صادر شده گمان بد مبر تا هنگامی که می‌توانی برای آن توجیهی مناسب و راه صحیح داشته باشی»^۳ (۲۹).

۲) امید به پایان مثبت: خداوند همواره انسان‌ها را به

مثبت‌اندیشی و امید دعوت کرده و آینده روشن برایشان ترسیم نموده است^۴ (۵۱). امام علی (ع) نیز می‌فرماید: «چون سختی به نهایت رسد، گشایش در رسد و چون حلقه‌های بلا

^۱ «لَا يَغْلِبَنَّ عَلَيْكَ سُوءُ الظَّنِّ فَإِنَّهُ لَا يَدْعُ بَيْنَكَ وَ بَيْنَ صَدِيقٍ صَفْحًا».

^۲ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ».

^۳ «ضَعُ أَمْرَ أَحِبِّكَ عَلَى أَحْسَنِهِ حَتَّى يَأْتِيَكَ مَا يَغْلِبُكَ مِنْهُ وَ لَا تَنْظُرَنَّ بِكَلِمَةٍ خَرَجْتَ مِنْ أَحِبِّكَ سُوءًا وَ أَنْتَ تَجِدُ لَهَا فِي الْحَيِّ حَمَلًا».

^۴ «سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا».

^۵ «عِنْدَ تَنَاهِي السُّدِّ تَكُونُ الْفَرْجَةُ وَ عِنْدَ تَضَائِقِ حَلْقِ الْبَلَاءِ يَكُونُ الرَّخَاءُ».

^۶ «فَإِنَّ حَسْنَ الظَّنِّ يَقْطَعُ عَنْكَ نَصَبًا طَوِيلًا».

^۷ «إِذَا اسْتَوَى الْقَسَادُ عَلَى الرَّجْمَانِ وَ أَهْلِهِ؛ فَأَحْسَنَ رَجُلٍ الظَّنِّ يَرْجُلُ فَقَدْ عَزَرَ».

جدول (۱) تفاوت‌ها، شباهت‌ها و تعارض‌ها در رویه‌های شاخص برون‌گرایی بین دو دیدگاه

تعارض	تفاوت	تشابه	رویکردها	رویه
نظریه پنج عاملی: جهان‌بینی: غفلت از ضمیر باطنی انسان و ارتباط وی با خداوند و در نتیجه نگاه انسان‌محورانه و محدود به زندگی فردی و اجتماعی - مبنا، محور و معیار ارزیابی: تجارب شخصی و هر آنچه موجب رشد و پیشرفت شود. خاستگاه هر رویه: ارزشیابی و تأیید اجتماعی	- توجه‌نکردن به معیارهای معنوی - تعیین‌نکردن حد و مرز دقیق در روابط - توجه به قصد و نیت افراد - تعیین حد و مرز دقیق روابط صمیمانه - توجه به انگیزه‌های مادی، روانی و نفسانی - غلبه انگیزه‌های معنوی و کسب رضای الهی بر انگیزه‌های مادی	- یکسانی مؤلفه‌ها در حیطه کلامی و غیرکلامی - تأکید بر برخی اصول اخلاقی و - عامل صحت و سلامت روحی و جسمی - سبب حمایت اجتماعی	نظریه پنج عاملی متون اسلامی نظریه پنج عاملی متون اسلامی	صمیمیت جمع‌گرایی
	مفاهیم در این رویه به هم نزدیک است.	- مهارت ابراز خویشتن، دفاع از خود و توانایی نه گفتن - ارج‌نهادن به احساس و فکر دیگران	نظریه پنج عاملی متون اسلامی	جرت‌مندی
	- تلاش و فعالیت برای تحصیل سود و منفعت مادی - تلاش و فعالیت عامل رستگاری - توجه به محدوده، فضای رقابتی و متعلق سبقت جهت تعیین ارزش یا ضد ارزشی بودن عملکردها - تأیید در جهت هنجارهای اجتماعی - معرفی الگو، تعیین محدوده، کمیّت و کیفیت، تأیید در جهت اهداف و ارزش‌های الهی و کسب رضای خداوند - تصور دائمی‌بودن رویدادهای مثبت و موقتی‌بودن رویدادهای منفی	- زندگی پرتحرک، پرنرژ و شادکام - چرخه ارتباطی بین اشتیاق به فعالیت، هدف‌گرایی و شادکامی - خطرپذیری در وضعیت بی‌اطمینانی - هیجان‌طلبی همراه با خودکنترلی - تأثیر مثبت بر انتظارات ذهنی و رفتار افراد در مواجهه با مشکلات و غلبه بر آنها - نشاط‌آور و امیدوارکننده - استفاده از تمامی ظرفیت‌های ذهنی مثبت	نظریه پنج عاملی متون اسلامی نظریه پنج عاملی متون اسلامی نظریه پنج عاملی متون اسلامی	فعالیت هیجان‌طلبی مثبت‌اندیشی

بحث و نتیجه‌گیری

عمده‌ترین هدف این پژوهش شناسایی و تطبیق رویه‌های برون‌گرایی شخصیت در اسلام و روان‌شناسی بود. نتایج نشان داد بین دو دیدگاه در تعیین ویژگی‌های افراد در رویه‌ها اشتراکات فراوانی وجود دارد. بدین صورت که تمام ویژگی‌های رفتاری که در رویه‌های برون‌گرایی در روان‌شناسی ملاک است به همین توصیه‌های رفتاری در متون دینی نیز اشاره شده است. به طوری که اگر مقصود صرفاً توصیف ظاهر شخص برون‌گرا باشد، رویه‌ها کاملاً در اسلام و روان‌شناسی بر هم منطبق است؛ اما صفات زیرمجموعه رویه‌ها در اسلام بسیار دقیق‌تر و گسترده‌تر از متون روان‌شناسی است و به‌دقت در

مدلی سه‌قطبی و هیئت افراط، تفریط و حد وسط ترسیم و بررسی شده است. اسلام در همه رویه‌ها هم استفاده مادی را در نظر می‌گیرد، هم معنوی؛ ولی در عین حال از حالت تعادل جانب‌داری می‌کند. خداوند می‌فرماید: «و در آنچه خدا به تو داده است، سرای آخرت را بطلب و بهر همت را از دنیا فراموش مکن»^۱ (۵۲). بنابراین، نهی اسلام تنها به حالت افراط یا تفریط منحصر می‌گردد. اما تفاوت دو دیدگاه از آنجا است که:

(۱) در روان‌شناسی به مسائل ارزشی بی‌توجهی شده است. برای مثال در این علم، انگیزه فقط عامل محرک فرد در انجام امور دنیوی در نظر گرفته می‌شود و یا گوتیرز^۲ در تعریف

(۱) «و اتبع فيما آتاك الله الدار الآخرة و لا تنس نصيبك من الدنيا»

^۲ Gurierrez

شخصیت می‌گوید: شخصیت فراگیرترین مفهوم روان‌شناختی است که تمامی کارکردهای انسان را تحت سیطره خود قرار می‌دهد. بر این اساس ویژگی‌های شخصیتی از مؤلفه‌های اثرگذار بر نوع روابط انسانی، تعامل‌های اجتماعی و به‌طور کلی تمام فعالیت‌های انسان در جامعه است (۱۰). این اندیشه در مقابل دیدگاه اسلام دچار کاستی است؛ زیرا متون اسلامی عامل محرک و آنچه را که به رفتار جهت می‌دهد نیت و انگیزه فرد می‌داند و اهمیت این انگیزه و ویژگی‌های افراد در هر رویه را امری به گستردگی سعادت و یا شقاوت اخروی می‌داند؛ به عبارتی اعمال ناشی از انگیزه‌ها تنها به دنیا محدود نمی‌شود بلکه فرجامش به آخرت ختم می‌شود. در صورتی که دیدگاه غالب در روان‌شناسی آن را به زندگی دنیوی محدود می‌کند. درحقیقت توصیه‌های روان‌شناسی برای اصلاح امور دنیوی است ولی در اسلام آموزه‌های دینی نه تنها درصدد اصلاح رابطه انسان با خالق و مخلوق است، بلکه تنها راه ارتباط صحیح و صمیمی و سودمند را با مردم به رابطه صحیح با خالق هستی محدود می‌داند (۴۶). کسی که با پروردگار رابطه محب و محبوب داشته باشد، طبعاً مردم را نیز مخلوق و بنده همان خداوند می‌داند و با انگیزه خشنودی خداوند با مردم رفتاری خوشایند همراه با احساس مسئولیت خواهد داشت. رسول اکرم (ص) می‌فرماید: «محبوب‌ترین افراد نزد خداوند کسی است که نفع‌رساننده به عیال الله یعنی مردم باشد» (۵۳).

۲) منطق اسلام نه با کسانی که فقط به عمل توجه می‌کنند و به عقاید و افکار کاری ندارند، موافق است؛ نه با کسانی که همه چیز را عقیده و فکر می‌دانند و به عمل اهمیتی نمی‌دهند (۵۴). بر اساس اندیشه اسلامی، مسائل مادی به‌تنهایی نمی‌تواند عامل وحدت و سبب استحکام و بقای رفتارها و روابط در رویه‌های مذکور باشد، زیرا امور مادی محدود و تقاضای انسان‌ها نامحدود است. بنابراین گزاره‌های دینی تشکیل مثلث ارتباطی خدا، فرد و دیگران؛ و قراردادن فرمان‌های الهی در رأس هر انگیزه و اقدام را زمینه‌ساز و ضامن دوام روابط انسانی مطلوب معرفی می‌کند. به همین سبب در همه رویه‌ها در اسلام، ایمان به مبدأ و معاد و پایبندی به احکام دین می‌تواند چتر حمایتی روابط باشد.

دستاوردهای تحقیقات علمی که در سلامت روان و بهزیستی معنوی انجام شده است مانند مقاله «بررسی رابطه

جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی...» (۴۳)؛ و «بررسی رابطه بین نگرش دینی، خویش‌داری و سلامت معنوی» نیز همسو با این نتیجه ثابت نموده است که باورهای مذهبی بر مؤلفه‌های شناختی افراد از جمله نوع تفکر، تفسیر وقایع، خوش‌بینی و برون‌گرایی تأثیر می‌گذارد (۵۵). بنابراین، تقویت باورهای اعتقادی و دینی گامی مؤثر در سلامت روان و پیشگیری از بروز اختلالات روانی است (۵۶). این موضوع از اهمیت معنویت حکایت دارد و لزوم توجه به جنبه‌های معنوی و تلاش برای رشد و توسعه آن را گوشزد می‌کند (۵۷). بر این اساس است که متون دینی در هر رویه به جای اکتفا به تبیین رفتارهای ظاهری افراد، به هر رویه در سه حیطه اندیشه، روان و رفتار افراد بر مبنای موازین شرعی توجه دقیق می‌کند تا افراد با سنجش اعمال خود و ارائه آن بر معیارهای متقن الهی نقاط قوت و ضعف خویش را شناسایی کنند. بنابراین الگوی روان‌شناسی مورد بحث به واسطه بی‌توجهی به عامل معنوی دچار کاستی است.

۳) اسلام در همه رویه‌ها مقید به تعیین دقیق حدود آنها است. این مرزبندی، عامل اساسی تعیین رفتارها محسوب می‌شود. به نظر می‌رسد وجود این معیارهای مشخص و قطعی به انسان در حیطه عملکردش، اطمینان خاطر می‌بخشد. علاوه بر این، باور به صحت عملکرد، استحکام و تداوم رفتار را در پی خواهد داشت. درحالی که در الگوی روان‌شناسی این حریم‌ها به‌ویژه در رویه صمیمیت مشاهده نمی‌شود.

۴) رویه‌های شاخص برون‌گرایی در اسلام غالباً با معرفی الگوهای عینی یا ترسیمی به تشریح نیت و عملکرد آنها می‌پردازد. این روش به مخاطبی که تمایل دارد خود را به تیپ مورد نظر نزدیک کند کمک بسیاری می‌کند. اما الگوی روان‌شناسی، شخصیت عینی یا ترسیمی ارائه نمی‌دهد.

درنهایت اینکه گزاره‌های دین، درون‌گرایی را نفی نمی‌کند و حتی موقعیت‌هایی را برای دوری از خلق و توجه به دنیای درون پیشنهاد می‌دهد. امام علی (ع) در وصف متقین از خلوت شبانه آنان و پرداختنشان به عبادت سخن می‌گوید و می‌فرماید «همین افراد در روز مردانی اجتماعی، نیکوکار و دانا هستند» (۴۰)؛ اما باوجود این، متون اسلامی نقش سازنده‌ای در توسعه روابط انسانی ایفا می‌نمایند. به عبارتی، الگوی روان‌شناسی مذکور با توصیفی که زیر عنوان نمرات بالا و پایین برای اشخاص تعیین می‌کند، فقط توضیح می‌دهد که

۱ «الخلق عیال الله فاحت الخلق الی الله من نفع عیال الله».

۲ «أَمَا اللَّيْلُ فَصَافُونَ أَفْدَامُهُمْ، قَالِينَ لِأَحْزَابِ الْوُجَاهِ... وَأَمَا النَّهَارُ فَخَلْمَاءُ عُلَمَاءِ، أُنْبَاءُ أَهْلِيَاءِ».

References

1. Shamloo S. Schools and Theories in Personality Psychology. Tehran: Roshed; 2005. p. 17. (Full Text in Persian)
2. Sholtz D. Translated. The Theories of Personality, Translated by: Seyyed Mohammadi, Y. Tehran: Homa; 1998. p.323. (Full Text in Persian)
3. Sotoudeh Asl N. General Psychology for medical students, nursing, paramedics, rehabilitation and health. Qom: Cultural Institute of Contemporary Pouyesh; 2002. (Full Text in Persian)
4. Lurence A, Oliver P. Personality: Theory and Research, Translated by Jahadi, M J. Tehran: Aeizh; 2010. p.24. (Full Text in Persian)
5. Robert RpT, Costa JR. Personality in Adulthood A Five-Factor Theory Perspectiv. New York London: The Guilford Press. 2006.
6. Haqshenas H. The presentation of Five-Factor Theory Perspective Recognition. Tehran: Press Ravansanji; 2016. (Full Text in Persian)
7. The holy Quran. Surah Al-Molk. Verse 14. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)
8. Tabatabai MH. Al-Mizan by Interpretation of Quran, Translated by Mosavi Hamedani, M.B. Qom: Publications Office of the Community of Teachers of the Seminary; 1995. p.189. (Full Text in Arabic)
9. The holy Quran. Surah Al-An'am. Verse 132. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)
10. Keshavars A, Shah-Nazari M, Clanteri M. Investigating the Relationship between Personality Characteristics and Practice on Religious Beliefs in Students. Biquarterly journal of Studies in Islam & Psychology. 2009.4(4):84. (Full Text in Persian)
11. Nejadi MO. Quran and Psychology, Translated By Arab A. Mashhad: Islamic Research Foundation of Astan Quds Razavi; 2002. p.29. (Full Text in Persian)
12. Tamimi Amidi AV. Ghorar Al-Hekam and Dorar Al-kalem. Qom: Islamic propaganda office; 1987. (Full Text in Arabic)
13. Parsaei H. The Investigation of Human Personality and Its Dimensions from the Perspective of the Quran, Theology. Tabriz: Theology faculty Quran and Hadith Sciences; 2010. (Full Text in Persian)
14. Hematian Najafabadi H. A Comparative Study of Personality in the Quran and Psychology. Tehran: Quranic Science and Education University of Karim,

فرد جزء کدام تیپ شخصیتی است و بر این اساس طبیعی است انجام برخی کارها برایش آسان یا دشوار نماید. اما الگوی اسلامی ضمن پذیرش افراد با تیپ‌های مختلف و ضرورت وجود همه تیپ‌ها در اجتماعات بشری، گویی معتقد است رعایت و انجام برخی مسائل مانند صمیمیت در برخوردها، جرئت‌مندی و غیره، آنقدر در حیات بشر ضروری است که برون‌گرا نبودن نمی‌تواند بهانه‌ای برای طفره‌رفتن از وظایفی باشد که باید انجام شود. بنابراین، با وضع احکام تشویقی و وجوبی افراد را به سمت تقویت ویژگی‌هایشان در رویه‌های برون‌گرایی سوق می‌دهد.

محدودیت‌های پژوهش

از جمله محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به کمبود منابع بین‌رشته‌ای و دشواری معادل‌یابی واژگان برخی رویه‌ها در متون اسلامی اشاره کرد.

پیشنهاد‌های پژوهش

با توجه به اهمیت موضوع و گستره توجه متون اسلامی به شاخص برون‌گرایی، پیشنهاد می‌شود ساخت ابزارهای مناسب برای سنجش این شاخص بر اساس معیارهای اسلامی در اولویت‌های پژوهشی قرار گیرد. همچنین مناسب است در متون دانشگاهی به‌ویژه در رشته روان‌شناسی چند واحد درسی با عنوان بررسی تطبیقی بین دیدگاه اسلام و روان‌شناسی لحاظ گردد.

قدردانی

از تمامی افرادی که در اجرای این مطالعه یاریگر پژوهشگران بوده‌اند، قدردانی می‌شود.

حامی مالی

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، این پژوهش حامی مالی ندارد.

تضاد منافع

مؤلفان مقاله تضاد منافی درباره این پژوهش گزارش نکرده‌اند.

مشارکت مؤلفان

همه مؤلفان در تمامی مراحل نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند.

School of Quranic Sciences; 2009. (Full Text in Persian)

15. Jaberi S, Etemadi O, Ahmadi SA. Investigation of Structural Relationship between Communication Skills and Marital Intimacy. *Research in Cognitive and Behavioral Sciences*. 2016;5(2):143-52. (Full Text in Persian)

16. Naderi F, Eftekhr Z, Amolazadeh S. Relationship between personality traits and intimate relations of spouse in women with addicted spouses. *Scientific Research Quarterly of Woman and Culture*. 2011;3(9):83-98. (Full Text in Persian)

17. Klinke C. life skills, coping with anxiety, loneliness, failure, Translated by: Mohhammad-Khani, Sh. Tehran: Sepand Honar; 2005. (Full Text in Persian)

18. Harji O, Christine S, David D. Social skills in interpersonal communication, Translated by: Firooz-Bakht M. Tehran: Growth; 1998. p. 296. (Full Text in Persian)

19. Esmaeli M, Yazdani M. Meta-Analysis of Spiritual Intelligence Studies iquarterly. *Journal of Studies in Islam & Psychology*. 2017.11(20):149-55. (Full Text in Persian)

20. Zukerman M. Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking. New york: Cambridge university press; 1994.

21. Sholtz D. Translated. The Theories of Personality, Translated by: Seyed-Mohhamadi, Y. Tehran: Homa; 2012.p.324. (Full Text in Persian)

22. Jaberi S, Etemadi O, Ahmadi S. Investigation of Structural Relationship between Communication Skills and Marital Intimacy. *Research in Cognitive and Behavioral Sciences*. 2016;5(2):143-52. (Full Text in Persian)

23. Aghaei A, Reyeysi Dehkordi R, Atashpour SH. The relationship between optimism and nose with mental health in people of the city of Isfahan. *Knowledge & Research in Applied Psychology*, 2017;33: 117-30. (Full Text in Persian)

24. Levinger G, Huston TL. The social psychology of marriage. New York: Guilford Press; 1990.p.19-58.

25. Khalili Sh, Khalili R. The application of its laws and moral principles to the approach of the ommunion and Shahnammh. Qom: Arasteh; 2016.p.101. (Full Text in Persian)

26. The holy Quran. Surah Al-Emran. Verse 159. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)

27. Majlesi MB. Bihar Al-Anwar Al-Jami' Durrr Al-Akhbar al-' imm Il - Athaar. Beyrut: Al-Vafa institute. 1982. Vol, 74. p.130. (Full Text in Arabic)

28. Seyyed Razi M. Nahj al-Balaghah, Translated by:

Shahidi, S.J. 14nd ed. Tehran: Scientific and cultural publishing company; 1999. Letter 76. (Full Text in Arabic)

29. Koleini M. Osul Al-Kafi, Resercher By Ghffari, A.A & Akhondi, M. 4nd ed Tehran: Dar Al- Kotob Al-Eslamiah; 1999. Vol 2.p.189. (Full Text in Arabic)

30. Majlesi M. Bihar Al-Anwar Al-Jami'a li Durar Akhbar Al-' imm Al-Athaar. Beyrut: Al-Vafa institute; 1982.Vol,71.p.73. (Full Text in Arabic)

31. Ibn Babawayh M. Al-Khesal. Qom: Dar-Alrazai; 1985.p.633. (Full Text in Arabic)

32. Majlesi M. Bihar Al-Anwar Al-Jami'a li Durar Akhbar al-' imm Al-Athaar. Beyrut: Al-Vafa institute; 1982.Vol,74.p.168. (Full Text in Arabic)

33. Kohsari R. On the lane of light. 1nd ed. Qom: Maaref .p.106. (Full Text in Persian)

34. Seyyed Razi M. Nahj al-Balaghah, Translated by: Shahidi, S.J. 14nd ed. Tehran: Scientific and cultural publishing company; 1999. (Full Text in Arabic)

35. The holy Quran. Surah Al-Nesa. Verse 86. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)

36. The holy Quran. Surah Al-Baghareh. Verse 83. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat publications; 2014. (Full Text in Arabic)

37. Majlesi M. Bihar Al-Anwar Al-Jami'a li Durar Akhbar al-' imma Al-Athaar. Beyrut: Al-Vafa institute; 1982.Vol,68.p.310. (Full Text in Arabic)

38. The holy Quran. Surah Al-Noor. Verse 31. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)

39. Ibn Babaviyeh M. The reward of business and the punishment of business. Qom: Dar Al-Razi; 1985.p.283. (Full Text in Arabic)

40. Seyyed Razi M. Nahj al-Balaghah, Translated by: Shahidi, S.J. 14nd ed. Tehran: Scientific and cultural publishing company; 1999. Sermon, 176. (Full Text in Arabic)

41. The holy Quran. Surah Al-Hujurat. Verse 10. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)

42. Fani M, Abdoljabbari M, Atashzadeh-Shoorideh F, Karamkhani M. The Criteria of Healthy Humans from the Perspective of Religious Texts. *J Res Relig Health*. 2017;4(1):104-7. (Full Text in Persian)

43. Sheibani H, Narimani M, Moharami J. Analyzing the Relation between Religious Orientation and Personality Traits in Islamic Azad University and Payame Noor Students (Damghan City). *Iranian*

Journal of Culture in the Islamic University. 2015; 5(1): 55-76. (Full Text in Persian)

44. Hasanzadeh M. Personality, Family Communication Patterns and Assertive Behavior in Students. Educational Psychology. 2015;11(37):103-17. (Full Text in Persian)

45. Iran-Zadeh J. A Survey on Expression Assertiveness Methods in Shyness Treatment Among Secondary School Students in Secondary High Schools in Yazd. Tehran: Islamic Azad University, Roodehen Branch; 2007. (Full Text in Persian)

46. Seyyed Razi M. Nahj al-Balaghah, Translated by: Shahidi, S.J. 3rd ed. Qom: Dar-Alhejreh; 2009. Wisdom, 321. (Full Text in Arabic)

47. The holy Quran. Surah Al-Motaffefin. Verse 26. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)

48. The holy Quran. Surah Al-Vagheh. Verse 10. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)

49. The holy Quran. Surah Al-Hadid. Verse 21. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)

50. Leythi Vaseti A. Uyun Al-Hikam wa- aa wa'zz, Researcher by Hassani Birjandi, H. Qom: Daar Al-Hadith; 1997. (Full Text in Arabic)

51. The holy Quran. Surah Al-Talagh. Verse 7. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat publications; 2014. (Full Text in Arabic)

52. The holy Quran. Surah Al-Ghessas. Verse 77. Translated by Fouladvand M.M. 2nd ed. Tehran: Payame Edalat Publications; 2014. (Full Text in Arabic)

53. Koleini M. Osul Al-Kafi, Resercher By Ghffari, A.A & Akhondi, M. 4nd ed. Tehran: Dar Al- Kotob Al-Eslamiah; 1999. p.164. (Full Text in Arabic)

54. Esmaili M, Fani M, Karamkhani M. The Conceptual Framework of Spiritual Health in Islamic Resources (the Quran and Nahjul-Balagha). J Res Relig Health. 2017;3(1):91-101. (Full Text in Persian)

55. Moghadam SR, Chegeni ME. Study the Relationship between Religious Attitudes, Self-control and Spiritual Health between Basij Sisters, in the City of Shoush. Journal of Research on Religion & Health. 2016;1(1):40-7. (Full Text in Persian)

56. Namazi S, Karimkhani S, Setaiesh M, Rad FS. The Comparison of Neuroticism/Psychoticism, Introversion/Extroversion and Coping Styles in Students of Families with Religious and Non-Religious Attitude. J Res Relig Health. 2017;3(2):53-65. (Full Text in Persian)

57. Varee H, Askarizadeh G, Bagheri M. Comparing Spiritual Well-being, Happiness, and General Health among University and Seminary Students. J Res Relig Health. 2017;3(3):55-67. (Full Text in Persian)

